

*Степанова Т. В.,
професор кафедри адміністративного та господарського права
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова,
доктор юридичних наук, професор*

ЩОДО ОПТИМІЗАЦІЇ КАСАЦІЙНОГО ПЕРЕГЛЯДУ МАЛОЗНАЧНИХ СПРАВ: ЗА АНАЛІЗОМ ПРАКТИКИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Практично кожного місяця Верховний Суд (далі – ВС) звітує про стан розгляду ним справ, відзначаючи динаміку розгляду як новоотриманих ним касаційних скарг, так і справ, що ВС «отримав у спадок» від ліквідованих наприкінці 2017 р. касаційних судів. Проте статистика є невтішною, і досі залишається великий відсоток невіршених справ, що призводить до обговорення у суспільстві та юридичних колах питання щодо оптимізації діяльності ВС з перегляду судових актів. Крім того, останнім часом у Верховній Раді лунають пропозиції щодо скорочення складу Верховного Суду з 200 до 100 суддів, що також не додає оптимізму щодо перспектив швидкого отримання сторонами спору остаточного рішення в їхніх судових справах найближчим часом. Отже, зазначена тема видається актуальною та своєчасною для обговорення, адже:

1. За аналізом підстав та обґрунтувань Верховного Суду при відкритті касаційного провадження не завжди наявні чіткі обґрунтування щодо такого відкриття, не завжди конкретизовано, в чому саме полягає порушене у скарзі питання «для формування єдиної правозастосовчої практики». Проте наголошене є дуже важливим, оскільки формує подальшу судову практику та статистику звернень до ВС.

Зокрема, в ухвалі у справі № 904/5770/18 від 22.07.2019 р. про стягнення штрафу Касаційний господарський суд вказав, що «З огляду на зазначені ТОВ «Теркон» у касаційній скарзі аргументи та положення ч. 1 ст. 294 ГПК України наявні підстави для відкриття касаційного провадження у справі». Проте з ухвали не вбачається, які саме аргументи мали вирішальний вплив для винесення такого рішення.

Подібне можна спостерігати також в ухвалях Касаційного цивільного суду (далі – КЦС) у справах № 752/25954/17 від 08.01.2019 р., № 760/15082/18 від 10.01.2019 р. та ін. Причому в Касаційному цивільному суді зазначене є переважною практикою, в Касаційному господарському – подекуди зустрічаються такі випадки.

Проте завдання ВС – формувати судову практику, а для цього необхідно пояснити власну позицію: чому у певних випадках провадження відкрито, а в інших – відмовлено у відкритті. Це, з одного боку, робить процес касаційного перегляду прозорим та передбачуваним, з іншого – розвантажує ВС, оскільки за аналізом таких ухвал потенційний скаржник може зробити висновок про перспективи розгляду конкретної справи у разі подання ним касаційної скарги.

2. Справи за касаційними скаргами, що обґрунтовують питання предметної юрисдикції (підвідомчості) справ, автоматично приймаються відповідними касаційними судами з передачею на розгляд Великої Палати ВС. Прикладами таких випадків є ухвали у справах № 926/16/19 від 03.07.2019 р., № 917/210/19 від 25.07.2019 р., № 917/210/19 від 25.07.2019 р. Таким чином, роль касаційного суду зведена до перенаправлення справ, що затягує їхній розгляд та позбавляє доцільності звернення саме до цих касаційних судів.

Можливі два шляхи вирішення цієї проблеми: а) такі скарги доцільно подавати безпосередньо до Великої Палати ВС, або б) місцеві суди, перед якими вперше було поставлено питання щодо предметної юрисдикції, можна наділити правом ініціювання розгляду цього питання відразу у Великій Палаті.

Будь-який із запропонованих варіантів значно скоротить сукупний строк розгляду таких справ, оскільки питання щодо підвідомчості буде вирішено відразу, і стане неможливою ситуація, коли сторони справи взяли участь, наприклад, у розгляді справи у господарському судочинстві у першій інстанції (3 місяці та більше), в апеляційному перегляді (2 місяці), а потім Велика Палата ВС визначила, що ці справи підпадають під юрисдикцію адміністративних судів, і сторонам необхідно починати все спочатку.

3. Дискусійним видається питання щодо відкриття касаційного провадження за малозначними справами у випадках, коли місцеві та апеляційні суди вирішили спір на користь однієї і тієї ж сторони спору. Наприклад, ухвалою від 07.02.2019 р. у справі № 509/399/17 КЦС відкрив провадження у справі про стягнення заробітної плати та відшкодування моральної шкоди, хоча власне КЦС вказав, що «наведені у скарзі доводи заявника щодо питання правонаступництва відповідача та значного суспільного інтересу цієї справи *не є очевидно необґрунтованими і підлягають перевірці*, що вимагає вивчення матеріалів справи і поглибленої оцінки доводів касаційної скарги по суті, тому касаційний суд дійшов висновку про відкриття касаційного провадження у цій справі». При цьому відповідачем оскаржено і рішення Овідіопольського районного суду Одеської області від 07.09.2018 р., і постанову апеляційного суду Одеської області від 26.12.2018 р. Тобто і місцевий, і апеляційний суди, вивчивши надані докази, дійшли висновку про обґрунтованість позиції позивача. Проте відповідач (в цьому випадку – АТ «Українська залізниця») продовжив ініціювання перегляду такої справи з одночасним зупиненням виконання судового рішення відносно позивача, хоча наявність «суспільного інтересу» у цій справі з боку відповідача здається маловірогідною.

Аналогічною видається справа № 200/5893/18-ц за позовом ОСОБА_1 до виконавчого комітету Дніпровської міської ради, третя особа – Індустріальна районна у м. Дніпрі рада, про визнання бездіяльності виконавчого комітету міської ради неправомірною, зобов'язання вчинити певні дії. І місцевий суд (рішення Бабушкінського районного суду м. Дніпра Дніпропетровської області від 30.07.2018 р.) і апеляційний суд (постанова Дніпровського апеляційного суду від 14.01.2019 р.) визнали бездіяльність виконавчого комітету міської ради неправомірною та зобов'язали його вчинити певні дії. Проте КЦС ухвалою від 21.02.2019 р. відкрив ка-

саційне провадження у цій справі, хоча будь-яких переконливих доказів необхідності такого перегляду в ухвалі не було зазначено. Остаточне рішення КІС не прийнято дотепер, хоча з моменту відкриття касаційного провадження минуло майже 7 місяців!

У цьому випадку наявна тенденція деяких органів та організацій «судитися у всіх інстанціях», незважаючи на те, що позиція не є обґрунтованою, та затягувати або унеможлиблювати таким чином виконання судових рішень.

Встановлення додаткових фільтрів у таких випадках видається обґрунтованим. Тобто доцільно встановити, що у випадку, якщо місцевий та апеляційний суди однаково вирішили певний спір, то потреба у касаційному перегляді повинна бути додатково обґрунтована скаргником при поданні касаційної скарги та Верховним Судом при винесенні ухвали про відкриття касаційного провадження якимись виключними (суттєвими) обставинами, які не були прийняті нижчестоящими інстанціями або стали відомі після розгляду справи у нижчестоящих інстанціях, і тому не були враховані цими судами при прийнятті рішення, проте є суттєвими (визначальними) для оцінки обставин справи судом. При встановленні цього положення буде значно розвантажено Верховний Суд, а також будуть встановлені запобіжники щодо зловживань недобросовісними сторонами своїми процесуальними правами та щодо необґрунтованого затягування виконання судових актів, що набрали законної сили.

4. Загальновідомо, що підставами для звернення до ВС є як порушення норм матеріального, так і процесуального права.

При порушенні норм процесуального права вказане повинно було призвести до ухвалення незаконного судового рішення (рішень), що повинен довести скаргник при поданні касаційної скарги. Фактично розгляд цієї справи зводиться до аналізу доказів щодо процесуального порушення, і у випадку доведення такого порушення рішення нижчестоящих судів скасовуються, а справа направляється на новий розгляд у нижчестоящі суди.

Наприклад, КІС ухвалою від 08.02.2019 р. відкрив касаційне провадження у справі № 522/7961/17, оскільки скаргник вказував на неповідомлення його апеляційним судом про дату, час і місце судового засідання. Наступне засідання відбулося лише 21.08.2019 р. (через 6,5 місяців!), і на цьому засіданні суд з'ясував, що зазначені доводи «щодо належного повідомлення про розгляд справи не заслуговують на увагу, оскільки ця справа апеляційним судом була розглянута в порядку спрощеного позовного провадження без повідомлення учасників справи відповідно до вимог ч. 1 ст. 369 ЦПК України».

Аналогічною є справа № 461/12597/15-ц, щодо якої ухвалою від 25.03.2019 р. КІС відкрив касаційне провадження (остаточне рішення не прийнято дотепер, після спливу майже 6 місяців після відкриття касаційного провадження), що вказує на розповсюдженість такої ситуації в практиці ВС.

Проте наголошене питання є суто технічним і могло бути вирішено протягом більш скороченого строку та навіть власне судом апеляційної інстанції, якщо б така можливість була встановлена законодавчо. Це значно б розвантажило Верховний Суд, запобігаючи розпиленню часу та коштів на технічні питання, що не потребують використання високої кваліфікації судді Верховного Суду.

Слід зауважити, що Рекомендацією № R (95) 5 Комітету Міністрів Ради Європи від 07.02.1995 р. державам-членам рекомендовано вживати заходи щодо визначення кола питань, які виключаються з права на апеляцію та касацію, щодо попередження будь-яких зловживань системою оскарження. Відповідно до прецедентної практики ЄСПЛ (рішення у справах «Levages Prestations Services v. France» від 23.10.1996 р., «Brualla Gomez de la Torre v. Spain» від 19.12.1997 р.), умови прийнятності касаційної скарги, відповідно до норм законодавства, можуть бути більш суворими, ніж для звичайної заяви. Зважаючи на особливий статус суду касаційної інстанції, процесуальні процедури у суді можуть бути більш формальними, особливо якщо таке провадження здійснюється після їхнього розгляду судами першої та апеляційної інстанції. Впровадження вищезазначених фільтрів значно розвантажить ВС, допоможе йому впоратися з обсягами справ, які в нього наявні наразі.